

Dobay Béla

Sütő András írói útja

1.

Erdély a történelmi Magyarország részeként éppúgy, mint Románia tartozékaként sok talentumos egyéniséggel ajándékozta meg népünket. Hosszú ideig szinte termőföldje volt humán és reál értelmiségünk jelentős alakjainak; afféle szellemi „melegágy”. Kultúránk magas színvonalú gyarapítója; ugyanakkor értékőrző és értékközvetítő hely, még a 20. századi államfordulatok emberpróbáló évtizedeiben is! A talentumos egyéniségek közé tartozott – például az irodalomban – Sütő András (1927-2006). Egy parányi falu, Pusztakamarás szülötte; idősebb Sütő András és Székely Berta gyermeke. Egy szegényparaszti házaspár fia; egy vegyes nemzetiségű – $\frac{3}{4}$ részben románok, $\frac{1}{4}$ részben magyarok lakta – település anyakönyvezett „polgára”. A szomszédok és az ismerősök szeme fénye; a család és a rokonság büszkesége.

Sütő András gyermekora Pusztakamaráson telt el. Későbbi, az *Anyám könnyű álmot ígér* c. könyvében írta, hogy ez a falu „A Mezőségnek hívott erdélyi dombvidék kellős közepén, Kolozsvártól negyven, Marosvásárhelytől hatvan kilométernyire, távol a vasúti és szellemi közlekedés útőereitől, hajdani lápok, tavak nádasok kiszikkadt völgyében” található. Itt csodálkozott rá az akkor még gondtalannak látszó „életterére”; itt tanult meg járni és játszani. Ebben a környezetben kedvelte meg a természetet, az erdők és a mezők madár- és állatvilágát. Itt érzett rá a jó emberi kapcsolatok megtartó erejére. Ráadásul itt kezdett gondolkodni a gyermekbarátság és a gyermekszerelem szépségén. Ebben a környezetben szerezte első benyomásait a többségi nyelv előnyös, a kisebbségi nyelv hátrányos helyzetéről is. Egyszersmind tudatára ébredt: ő a faluközösség $\frac{1}{4}$ résznyi magyarjától – tehát körülbelül 150 főtől – csak egy „küszködő nyelvet” örökölt. (Szegényes és olykor eltorzult hangalakú szókinccsel.) Így lépett az úgynevezett tanköteles korbá, amikor is beiratták a pusztakamarási magyar tannyelvű négyosztályos elemibe. (A román tannyelvű iskola nyolcosztályos volt!)

Sütő András – erős akarattal – mindent elkövetett, hogy anyanyelvi fogyatékoságait leküzdje. Fáradozását – évtizedek múltán is tanúsítják ezt az *Anyám könnyű álmot ígérben* olvasható emlékező szavak – siker koronázta. „Az elemi iskolában osztálytársaimnál hamarabb tanultam meg a betűvetést. A sikongó palatábla fölé hajolva, ebéd közben is mámorosan róttam a szavakat. Úgy éreztem: mindahánnyal egy-egy titkot csipek fölön.” Sütő András számára a betűvetés „tudománya” megnyitotta az írásbeliséghez vezető utat. Eddig teljesen a szóbeliségre volt utalva; neki csak az élőbeszéd jelentette a gondolatközlés eszközét. A kislány akár maga fejtette ki közlendőit másoknak, akár mások közlendőit fogadta be – hogy úgy mondjam –, a „hangpostára” hagyatkozott. Apai nagy-

1 tudomány és társadalom

apjának, Sütő Mihálynak magyarul vagy románul elmondott meséi, anyai nagyapjának biblikus történetei, a román Anica néni által „interpretált” Ion Creanga-povestek vagy a főúri kastélyban Kemény Béláné bárónő által felolvasott Benedek Elek-mesék így is szárnyakat adtak képzeletének. De ezután – az írásbeli önkifejezéshez vezető úton – egy szerencsés pillanatában rábukkant Arany János *Toldijára*. Ez az elbeszélő költemény mind érdekes cselekményével, mind nagyszerű szerkezeti felépítésével, mind pazar nyelvhasználatával szinte elbűvölte. A Toldi – leginkább szókinccse gazdagságát és motíváltságát tekintve – mértékadó mű lett a számára. Ösztönző példa, biztos iránytű. Egy, „*az anyanyelv diribdarabjai közé*” született leendő írónak feladat- és köteletségjelző kánon is: anyanyelvünket nemcsak a használhatóság, hanem az igényesség, a kulturáltság, az élvezhetőség szintjén kell ápolni, jogos funkciójában megerősíteni.

Természetesen a kisiskolás Sütő András szellemi magára találásához – a szenvedélyes olvasás mellett – a pusztakamarási pedagógusok is hozzájárultak. Közülük kettő gyakorolt említésre méltó hatást a fiúra. Az egyiket, a Sütő András szerint gyönyörű Éva kisasszonyt dr. László Dezsónénnek hívták. Ő – egy nyáron át – az úgynevezett vasárnapi iskolában Bartók és Kodály gyűjtötte népdalok tanításával (és női szépségével) vonzotta óráira a gyerekeket. A másik a szigorú Tóth Károly volt. Ő hosszabb ideig végzett oktató-nevelő munkát Pusztakamaráson. A tanító úr úgy maradt meg egykori tanítványa emlékezetében, mint aki szívügyének tartotta a szép magyar beszéd meg a helyes írás-olvasás elsajátíttatását.

A pusztakamarási elemiből – az Erdélyt Magyarország és Románia közt megosztó 1940-es második bécsi döntés után – Sütő András a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumba ment. A „fiatalúr” a híres tanintézetbe nagytiszteletű Jenei Sándor ajánlásával és a Kemény Bélánétól báró Kemény Anna kelengyéből ajándékba kapott koronás-monogramos ágyneművel ellátva érkezett. Egyesek előtt – bizonyos ideig – valódi származásánál jóval előkelőbbnek tűnve!

Sütő András 1945 januárjában – Erdély szovjet segítséggel, román fennhatóság alatt történő újraegyesítését követően – a Bethlen Gábor Kollégiumból a kolozsvári református kollégiumba iratkozott át. (A református kollégiumból 1958-ban – a magyar és egy román középiskola összevonása után – Ady – űincai Filológiai – Történelmi Líceum lett.) Ekkor már széles körű „előképzettséggel” rendelkezett. Irodalmi ismeretei jócskán meghaladták tizenéves kortársaiét; a könyvéhsége igen nagy volt. Vonzották – például – Benedek Marcell, Dsida Jenő, Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Móra Ferenc, Móricz Zsigmond, Nagy László, Németh László, Tamási Áron, Tömörkény István, Veres Péter művei. Érdekelték Mihai Eminescu és George Călinescu alkotásai. Felkeltették a figyelmét A.P. Csehov és L.Ny. Tolsztoj, L. Aragon és R. M. du Gard, Thomas Mann stb. munkái. Történelemtudása – főleg önképzésének köszönhetően – kétségtelenül felülmúlta diáktársaiét. Jól eligazodott a magyar múlt dicsőséges és zivataros századaiban; kora ifjúságában is magáénak érezte és vallotta honfitársaink minden örömét és bánatát. Emellett hozzászólt, hogy szinkrónban lássa és láttassa a magyar, valamint a román nép sorsát, eredményeit és problémáit. (Első írása, amelyet a *Világosság* című kolozsvári napilap közölt, már 1945-ben *Levél egy román barátomhoz* címmel jelent meg.) Képzőművészeti és zenei ízlése is fejlettebbnek tűnt sok másénál. Bizonyos, hogy a szép, a jó és a helyes iránti érzéket még az egészséges, romlatlan falusi kultúra: a sokoldalú népművészet alakította ki benne.

A 18 éves Sütő András Kolozsváron – köznapi szóhasználatlaltal élve – keresni kezdte a neki legjobban megfelelő működési teret. A gimnáziumon kívül is. Így lett egy kis idő múlva a Móricz Zsigmond Népi Kollégium diákja és lakója (1945-1947), majd nemsokára a Szentgyörgyvári Színművészeti Főiskola rendező szakos hallgatója (1948-1949). Csak-hogy hamar rájött: az említett intézmények nem felelnek meg elképzeléseinek. Így 1949-ben a sajtónál próbált szerencsét: sikeresen. Ettől kezdve – egyáltalán nem nyugodt körülmények között – hol újságíróként, hol rovatvezetőként, hol főszerkesztőként több mint 40 évig tevékenykedett kolozsvári, bukaresti és marosvásárhelyi redakciókban. Ez alatt az idő alatt – különböző mértékben – a *Világosság*hoz (napilap), az *Utunk*hoz (kéthetente, majd hetente kiadott lap), a *Falvak Népe*hez (hetilap), az *Igaz Szó*hoz (havilap), az *Új Élethez* (kéthetente megjelenő társadalmi és kulturális képeslap) kötődött.

2.

Sütő András sajtókarrierjének éppúgy, mint írói pályafutásának a kiindulópontja Kolozsvár volt. A kincses városban – a regresszív és progresszív törekvések frontvonalában – élte át a kezdet nehézségeit. A második világháborúban játszott magyar és román szerep eltérő megítéléséből adódó konfliktusokat. A sérelmi politika veszélyeit. A nemzeti és a nemzetiségi lét akut problémáit. Kolozsváron csapta meg a változások szele is. 1945-ben Románia minden lakosához – így hozzá is – eljutott a Rădescu-féle jobboldali kormány bukásának híre. Utána tudomást szerzett a józan gondolkodású és magyarbarátnak tartott Petru Groza (1884-1958) kormányalakításáról. Értesült arról is, hogy a korábban megkezdődött spontán földosztás – immár törvényes keretek között – az új kormány működése idején is folytatódik. Ennek hatására vett részt a kincses városban a 400 ezres taglétszámú Magyar Népi Szövetség országos kongresszusát záró nagygyűlésen, amelyen a szászvárosi magyar kollégium egykori növendéke, Groza Péter miniszterelnök magyar nyelvű beszédében kijelentette: Erdély „*egyaránt ad kenyeret magyarnak és románnak. Azért jöttem ide, hogy kibontsam a magyar-román együttműködés lobogóját.*”¹

Sütő Andrásban bizalmat ébresztettek Petru Groza szavai és kormányának tettei (1945: a kolozsvári Bolyai Magyar Tannyelvű Tudományegyetem megnyitása; 1946: a marosvásárhelyi Székely Színház és a kolozsvári Állami Magyar Zeneakadémia felavatása; 1947: több mint száz, 150 tanítóval működő magyar tannyelvű iskola megnyitása a moldvai Csángóföldön stb.). Ugyanakkor – tapasztalatlan ifjúként – komolyan vette a befolyásos közéleti és pártemberek által megígért népi demokráciát, a jogállamiság perspektíváját. Egyetértett I. Mihály király lemondatásával, a monarchia felszámolásával; közérdekű, fontos és hatékony intézkedéseket remélt a Román Népköztársaság megteremtésétől. Hitelt adott – központilag gerjesztett lelkesedésből – a „hamis próféták” ígéinek, a társadalom minden tagját – nemre, fajra, nemzeti és felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül – fényes jövővel kecsegtető agitátoroknak. (Maga is volt propagandista, szónok, pártmunkás.) Átmenetileg gyanútlanul fogadta a marxista-zsdanovista kultúrharci doktrínáját, a lenini nemzetiségi politika hipotézisét és az elképzelt „dolgozó világrend” fikcióját is. Mindennek ellenére: néhány év elteltével észre kellett vennie, hogy a várt igazi demokráciából látszatdemokrácia lett. A népi állam – ügyes taktikai és stratégiai lépések segítségével – pártállammá változott. A Petru Groza által tisztességesnek vélt hatalom – a kom-

1 tudomány és társadalom

munista pártvezér, Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901-1965) szándéka szerint – diktatúrává alakult át. A felosztatot Siguranța, a monarchista Románia hírhedt politikai rendőrsége szerepét átvette a frissen szervezett Securitate, a féktelen elnyomást megtestesítő titkoszolgálat. Eközben a kommunista (ideiglenesen munkáspárti) „fővezér” magabiztosan tudatta ország-világgal: *„A Román Népköztársaság megteremtése egyik legfontosabb állomása volt annak a harcnak, amelyet a párt vezetett dolgozók vívtak Románia forradalmi átalakításáért; ezzel lezárult a burzsoá demokratikus forradalom kiteljesítésének stratégiai szakasza, és új történelmi szakasz kezdődött: a szocialista forradalom feladatainak valóra váltása, a szocializmus építése hazánkban.”*²

3.

Ilyen körülmények között, amikor a propaganda ködfüggönyén nagyon kevesen láttak át, az osztályharc éleződéséről megfogalmazott sztálini rögeszme kellett ahhoz, hogy a valóság és az igazság fokozatosan Sütő András előtt is megvilágosodjon. Ez nem ment könnyen. Ugyan már Nagyenyeden elhatározta, hogy író lesz, de akkor még azt hitte, az írás öntörvényű megnyilatkozás. Képesség és intuíció kérdése. Belső kényszer és külső „inger” dolga. A szabad akarat és a szellemi függetlenség „leképeződése”. Kiderült azonban, hogy a szabad akarat és a szellemi függetlenség a második világháború után szovjet befolyás alá került közép-európai országokban burzsoá csökevénynek számít. Tehát a „proletkultos” marx-lenini ideológiával Romániában sem fér össze. A zsdanovi osztályharcos mentalitás számára elfogadhatatlan, a kézi vezérlésű irodalompolitika szerint pedig egyenesen kivetnivaló. A második világháború után az úgynevezett vasfüggönytől keletre – a diktatórikus rendszerek hatalomra kerülésével egyidejűleg – oda lett az emberek, különösen az értelmiségiek szabad akaratát és szellemi függetlensége. Az irodalompolitika pártirányítás alá került; a zsdanovnyikok mintha a gondolatrendőrség szerepét töltötték volna be. Félelmetes fegyverré vált a cenzúra. A zsdanovnyikok – tevékenységüket csak a legsúlyosabb kritikával lehet illetni – úgynevezett felvilágosító munkával vagy leplezetlen erőszakkal igyekeztek az írók-költők színe-javát egy régi, betokosodott szovjet irodalompolitikai cél elérése, a programelvű szocialista-realista irodalom romániai „kitermelése” érdekében mozgósítani. A Szovjetunió Kommunista Pártjának nagyhatalmú, dogmatikus akarnoka, Andrej Zsdanov (1896-1948), az SZKP KB titkára már a Szovjet Írók Szövetségének első, 1934-es országos kongresszusán nyilvánvalóvá tette azt, hogy irodalompolitikájuk célja: a párt és az állam igényeinek megfelelő tudatformálás. Ennek eszköze: a szocialista realizmus. Az íróktól-költőktől elvárás a marxista-leninista világnézet terjesztése, az ügybuzgó pártosság, az új típusú embereszmény, a rendszerhű pozitív hős népszerűsítése, a forradalmi romantika meghonosítása, a történelmi optimizmus, a szovjet hatalom magasabbrendűségébe vetett hit erősítése.³ S bár Zsdanov 1948-ban meghalt, a szelleme nem tűnt el máról holnapra. A kulturális élet – főleg Romániában – nehezen szabadult meg a szocialista-realista beidegződésektől. A legtovább élő diktatúra és személyi kultusz – a Román Kommunista Párt élén 1965-ben Gheorghiu-Dejt váltó Nicolae Ceaușescué (1918-1989), az információáramlás hiánya és a cenzúra még a legjobb írókat is akadályozta a gondolkodásra készítő, egyéni és közösségi kérdéseket felvető, erkölcsi és eszmei értékeket képviselő, lelki, érzelmi és szellemi dimenziókat érintő magas színvonalú művek létrehozásában.

Akadályozta Sütő Andrást is. A szocialista realizmus lényege – egy jelszová zsugorított mondatban – szinte axiómává vált: „*Tartalmában szocialista, formájában nemzeti kultúrát!*” Ez a követelmény – az irodalomra vonatkoztatva – egyrészt azt jelentette, hogy az írók alkotásaikkal – immár a Román Szocialista Köztársaságban – álljanak ki a szocializmus építése mellett. Másrészt azt jelentette, hogy az írók anyanyelvükön – tiszteltetben tartva a nyelvek egyenjogúságát – szolgálják a (konformista teoretikusok által elképzelt) haladás és közös jövő ügyét. Mindig szem előtt tartva a valóság (lakkozott) tükrözésére kidolgozott direktívákat. Az 1940-50-es években – bár már élő és halott bel- és külföldi klasszikusok művein csiszolt, fejlesztett esztétikai érzéke volt – Sütő András sem tudta kivonni magát a szocialista szovjet és román irodalom hatása alól. A propaganda tulajdonképpen ráerőszakolta az emberekre például V. Ny. Azsajev 1948-ban megjelent *Daleko ot Moszkvi* (Távol Moszkvától) című könyvét; A. A. Bek 1943-44-ben írt *Volokalamszkoje sossze* (A volokalamszki országút) című munkáját; B. Ny. Polevoj 1946-ban kiadott *Poveszty o nasztojaszcssem cseloveke* (Egy igaz ember) című dokumentumregényét; M. A. Solohov 1926 és 1940 között készült négyrészes *Tyihij Don* (Csendes Don) című terjedelmes regényeposzát. A zsdanovnyikok – ha rajtuk múlik – mindenkinek kötelező olvasmánnyá tették volna az első érdemleges szocialista alkotásnak „kikiáltott” művet, Gorkij 1906-ban Amerikában írt *Maty* (Az anya) című regényét. Kétségtelen: ezek vagy a hozzájuk hasonló szellemi termékek eleve meghatározták Romániában is, hogy milyenek legyenek a hivatalosan elvárt és elismert irodalmi produktumok. Így az ottani, különböző korosztályokhoz tartozó (olykor még kiforratlan) román vagy magyar írók, akik a gyors ütemben végrehajtott népi demokratikus, illetve szocialista rendszerváltoztatás feszült légkörében igazodási pontot kerestek, előbb-utóbb megírták a maguk átpolitizált cselekményű, didaktikus modorú, osztályharcos szemléletű (érett fejvel, kellő tapasztalatok és kialakult, szilárd erkölcsi normák birtokában már nemigen vállalt) műveiket.

4.

Ekkortájt Romániában is, Magyarországon is ellepték a könyvesboltokat a tartalmukban szocialista, formájukban nemzeti jellegű művek.⁴ A sok mű közül itt csak két kortárs fiatal, a már „befutott” *Petru Dumitriu* és a még csak debütáló *Sütő András két-két alkotásával szemléltetem*, hogy egy adott történelmi korszakban milyenek tűnik a valóság két ügynevezett néphez hű értelmiségi előtt, ha az egyik csak tézisekben gondolkodik, a másik általában a tényeknek is hisz.

Az 1950-es budapesti könyvnapokon a *Jó fegyverünk a könyv* című tájékoztató füzet eképp reklámozta a román szerzőt és két kisregényt tartalmazó kötetét: „*A »Farkasvadászat« cselekménye az erdélyi havasokon játszódik le. 1949 júniusában a Román Népköztársaság dolgozó népe elégtétellel vette tudomásul azt a kemény csapást, amellyel a temesvári bíróság sújtott egy volt fasiszta katonatisztekkel szövetkezett kulák-bandát. Ez a banda fegyveresen igyekezett a környék dolgozó parasztságát megfélemlíteni, és bestiális gyilkosságokra vetemedett. A per anyagában az osztályharc állandó kiéleződése jut kifejezésre. P. Dumitriu ezt a véres, de a nép győzelmével végződő harcot eleveníti meg, a szocialista realizmus nagyszerű eszközeivel.*

1 tudomány és társadalom

A »Júniusi éjszakák«-ban P. Dumitriu a mezőgazdaság szocialista átalakításáért vívott harc egyik győzelmes szakaszát: a kollektív gazdaság megalakulását írta meg. A szegényparasztnak nyomorból és kizsákmányolásból önmagát kiszabadító kemény akaratát, a középparasztság ingadozását, a kulákok gyilkosságig vetemedő aljas mesterkedéseit, a Párt erejét és vezető szerepét mutatja be hús és vérből való emberek életén, harcán és fejlődésén át.

P. Dumitriu két kisregényének magyar nyelven való megjelenése fontos hozzájárulás a román falu mai arcának megismeréséhez és ezzel a román-magyar barátság még szorosabbra fűzéséhez.”

A könyvnapok tájékoztató füzetének idézett szövege bizonyítja: az író két kisregénye tökéletesen megfelelt a zsdanovnyikok elvárásainak.⁵ Tükrözte a korszellemet; jól körülhatárolt ellenségképet „fabrikált”; egyfajta készenléti pszichózishoz „állított elő” anyagot. Tény: ahogy bizonyos írók – átmenetileg vagy véglegesen – a politika „szolgálólányai” lettek, úgy váltak keserves történelmi folyamatok mély nyomokat hagyó eseményei (osztályharc, államosítás, kollektivizálás stb.) tendenciózusan kezelt kurzus-témává.

Sütő András írói debütálása nem valamiféle könyvnapos feltűnés volt. Romániai (erdélyi) magyar körökben nagy figyelmet keltő első novellája, a *Hajnali győzelem* 1948-ban Kolozsváron jelent meg. Sütő András a magyarul olvasó magyar és nem magyar emberek körében máról holnapra az érdeklődés középpontjába került; az irodalmi „inyencek” ígéretes, talentumos tehetségként vették „nyilvántartásba”. Miért? – vetődhet fel a kérdés. Újszerű témával jött elő a szerző? Izgalmasan szötte a novella cselekményének fonalát? Érdekes, az átlagtól elütő embertípusokat szerepeltetett? Ezek mondvacsinált kérdések. A lényeg: már akkor önállóbban, hitelesebben és karakterisztikusabban írt, mint jó néhány pályatársa. Ráérezett vagy rátalált a romániai (erdélyi) falunak a földosztás (1945) nyomán támadt igazi problémáira. Felismerte az átalakuló gazdasági-társadalmi helyzetben az életformaváltással járó egyéni és közösségi gondokat. Megértette és – ha eleinte a dogmatikus korlátoktól nem is mentesen – bemutatta, hogy a régi rendszer felszámolása és az új rendszer megvalósítása nem megy konfliktusok nélkül.

A *Hajnali győzelem* témája: a földosztásnak az öröklött falusi tulajdonviszonyok, a kialakult „függőségek” megváltoztatásában és az emberek öntudatra ébresztésében játszott szerepe. Sütő András avatott kézzel nyúl a témához; kellően ismeri novellájának tárgyát. Élményei alapján ír. Annak idején személyesen tapasztalta, hogy a földosztás – mint forradalmi cselekmény – mennyire állítja szembe egymással az újgazdákat (a kommunisták vezette volt nincsteleneket) és a régi tulajdonosokat (a főrangúakat, a nagybirtokosokat és a kulákoknak nevezett nagygazdákat). Ezért a *Hajnali győzelem*ben évek múltán is hitelt érdemlően tudja felidézni, hogy a földosztás – a falusi tulajdonviszonyok drasztikus megváltoztatása – általában milyen feszültségeket okozott a földhöz juttatott nincstelenek és a földjüket elvesztett urak között; különösen pedig a novella falujának nincstelenjei és a földjét vesztett, az összeomláskor Pestig menekülő, de hazatért gróf között.

A feszültség napról napra nő. A konfliktus úgy válik mind közelebbé a *Hajnali győzelem*ben, hogy kiderül: a gróf és felesége – az ispán és a jegyző közreműködésével – szervezkedik az újgazdák ellen; de az újgazdák rájönnek, hogy a gróffal szemben csak akkor lehet eredményes a fellépésük, ha „kitergetik a szennyesét”. A „szennyes” – amelynek mibenléte sokáig nem tisztázott – a gróf egy nagyon nagy bűne: háborús büntett. „Olyan hírek járnak – hangzik el a *Hajnali győzelem*ben –, hogy ő lövette főbe Kapa Marcit.”

Igen ám, csak hogy a főbelövésnek szemtanúja is akadt: Kovács János. Ettől fogva a novella kulcsszereplőjévé egyre inkább Kovács János válik. Ő viszont most már három okból szenved: 1.: Fél leleplezni a grófort, aki hallgatásáért földet ígért és egy pár gumicsizmát adott neki; ugyanakkor meg is fenyegette. 2.: Egy ideig ellenáll sorstársai a gróf „feladását”, leleplezését sürgető kérésének, de gyötrődik miatta. 3.: Ágnis, a megöletett Kapa Marci neje és saját felesége, Kati is nyugtalanítja. Az egyik asszony azzal, hogy sejteti: ha vallomást kell tennie és letagadja, hogy látta a gyilkosságot, akkor hamisan fog esküdni; a másik azzal, hogy üzenetet ad át neki: „*A méltóságos úr megjött a városból. Az ispán erre járt, s azt mondja, mindent elintézett. A földet visszakapja, de légy te is ember, tégy lakatot a szádra.*” Miközben Kovács mind nyomasztóbb lelkifurdalást érez, a földosztók vezetője, Dudás nyíltan összetűz a gróffal és a jegyzővel. A felek komolyan szembekerülnek egymással: Dudásék és a grófék, Dudásék és Kovács János. Végül a földhöz juttatott úgazdák csoportja jobb belátásra bírja Kovácsot: segít eldönteni a féltelme és a becsületérzése közti küzdelmet. Felülkerekedik a jobbik énje: rászánja magát a vallomástételre, és ama bizonyos hajnalon – összeadott pénzből véve vonatjegyet – elindul a városba tanúskodni a gróf ellen, hogy megszülessen mindnyájuk, vagyis az igazság győzelme.

A *Hajnali győzelem* drámai jellegű novella; Kovács János testi-lelki gyötrődésében két világ – a múlt és az akkori jelen – konfrontálódását bemutató mű. Vele szemben az 1952-ben írt *Bogár Zsuzsika búcsúzik* című novella szinte a lírai jellembrázolás egyik csodája. Árad belőle Sütő András meleg emberszeretete. Meggyőzően tanúsítja, hogy az író milyen rokonszenvvel viseltetik a kiszolgáltatott helyzetben levők, a szenvedők, a megértésre vágyók iránt. Kiderül belőle a szerző szociális elkötelezettsége, a kallódó, de jobb sorsra érdemes népi tehetségekkel való együttérzése, a faluközösség elbocsátó és visszaváró szeretetébe vetett hite. A novella témája egyébként a Romániában lezajlott radikális gazdasági és társadalmi változásokat kísérő kulturális forradalom egy epizódja. A cselédsorba született, törvénytelen gyerekként kezelt, Bartalis úr komisz bánásmódjának kitett 11 éves Bogár Zsuzsika életében bekövetkezett kedvező fordulat. A kislány közismert zenei tehetségére – valószínűleg a helybeli párttitkár, Kovács Anti közbenjárására – felfigyelnek az „illetékesek”. Miután meggyőződnek arról, hogy képzésre alkalmas, jó „hanganyaga” van, bár egy kicsit szabadkozik, bejuttatják egy városi művészeti intézetbe (zeneiskolába) tanulni.

Annak ellenére, hogy a novella cselekménye elég egyszerű, a történet kibontakoztatása nem hagy kívánnivalókat maga után. A történet szereplői – Bartalis urat kivéve – barátságos, közvetlen, segítőkész emberek; jól megformált falusi típusok. Dolgosak, de szegények; küszködők, de családasak. Csak a párttitkár és Bartalis úr alakjának „kidolgozottsága” marad el valamelyest a többiekétől. Kovács Anti alakja egy kissé idealizált, a viselkedése nem elég motivált. Bartalis úr ellenszenves külső és belső ismertetőjegyei egyaránt sematikusak. Bogár Zsuzsika viszont – mint a novella főszereplője – sokoldalúan és fejlődésében bemutatott jelenség.

Igen fontos a kislánynak, hogy idejekorán ráébredjen: „*Nagyon pártolják most a szegény ember gyerekeit.*” Ebben az összefüggésben derül ki, hogy miért tervezett Sütő András a novellába Zsuzsikának három rokonlátogatást és beszélgetést, mielőtt zeneiskolai tanulmányait megkezdene. Nos, találóan „jelenetezi” a búcsúlátogatásokat egy népmesei motívum, a bűvös hármasszám. Zsuzsika három rokonához megy el, és mindenütt egy-

1 tudomány és társadalom

egy ruhadarabját kéri ajándékba. Juliska néninél a kárászkenőjére, Anna néninél a köténykéjére, Rebi ágyánál a mellénykéjére vetnek szemet. Az ajándékot – természetesen – mindhárom helyen emlékebe kérik! Meggyőződésük: a művészeti iskolában úgyszólván ellátják Zsuzsikát mindennel. Sőni Pál elemzése szerint ebben a felfogásban akkor a népi demokrácia iránti bizalom mutatkozott meg.⁶

5.

Sütő András elismerésre méltó írói kvalitásait már a *Hajnali győzelem* és a *Bogár Zsuzsika búcsúzik* jelezte; a fiatal szerző nem véletlenül került bele – aránylag gyorsan – a romániai magyar irodalom vérkeringésébe. Szépen és egyénien fogalmazott; szabatosan, világosan és magyarosan írt. Már első novelláiban is – néhány éves újságírói gyakorlattal a háta mögött – természetesen beszéltette a szereplőit; keresettség nélkül élt a szemléletesség, a stílusélénkítés és a hangulatkeltés nyelvi eszközeivel. Ugyanakkor nem okozott neki gondot, hogy epikai vagy drámai alkotásaiban egy-egy jelenet kidolgozásakor milyen esztétikai minőséget alkalmazzon; a színművészeti főiskolán szerzett tapasztalatai számos esetben eligazítóan hatottak rá. Műveiben hamar felismerte a tragikum, a komikum, a groteszk stb. használatának helyes mértékét és módját; a szellemes és magvas replikák kialakításához ösztönösen értett. Sütő András írói fejlődése azonban nem volt egyenletes. A debütálását követő néhány évben igen kedvezően fogadott művei mellett (1950: *Marisán úr levelei*; 1952: *A hetedik*; *Háromnegyed ész*; 1953: *Egy pakli dohány*, *Virágot megette a kanyar*, *Új bocskor*; 1954: *Egy csupor zsír*, *Októberi cseresznye*, *Az ismeretlen kérvényező*, *A dokumentum*, *Turós puliszka* stb.) kikerültek a keze alól kritikát kiváltó munkák is. Utóbb pl. maga tagadta meg az *Anikónén' felébred* című, 1950-ből való novelláját azzal, hogy a *Hajnali győzelem* aktuálpolitikai célokat szolgáló és igénytelen variációjának minősítette. (Az 1959-ben megjelent *Tártkarú világ* című gyűjteményes kötetéből ki is hagyta. Mi több: szigorú önvizsgálatot tartva, a kiadvány teljes anyagát mérlegre téve azt írta: „*íme, itt van egy könyv, melyet az idő meghaladott.*”) Évek múltán hasonlóan kemény hangnemben mondott véleményt az 1950-ben Hajdú Zoltánnal közösen „csinált” drámájukról, a *Mezítlábas menyasszony*ról is. „– *Hogyan lehet két embernek drámát írni?* – kérdezte egy interjúban tőle Ablonczy László. *Sehogy. Amint az eredmény is bizonyítja...* (A szóban forgó dráma) *két fiatalember közönséges tévedése.*” Mindez nem változtat azon a tényen, hogy Sütő András kétségtelen írói tehetségét – feltehetően nem annyira művészi értékhozama, mint inkább a témaválasztásaihoz fűződő pártérdekek miatt – sokáig a hivatalos Románia is nagy becsben tartotta. 1953-ban egy íróküldöttség tagjaként Bulgáriába utazhatott. Kétszer is (1951-ben és 1954-ben) Állami Díjra érdemesítették.

Ennek ellenére valamiféle változás – bizonyos külső események hatására – Sütő András egész habitusában megindult. Akkor, amikor 1952-ben (később rehabilitált) szegényparaszt szüleit kulákklistára tették. Akkor, amikor 1953-ban – a sajtóra kényszerített osztályharcos álláspont megerősödése miatt – lemondott a *Falvak Népe* című hetilap főszerkesztői posztjáról. (Átmenetileg megmaradt a hetilap kulturális rovatánál, majd 1954-57 között a *Igaz Szó* szerkesztője lett.) Akkor, amikor 1954-ben (talán a magyarországi személyi kultusz áldozatainak esetleges rehabilitálásáról szállongó hírekre való reagálás-

ként) foglalkoztatni kezdte az a kérdés, hogy az 1949/50-es évek koncepciók pereiben náluk elítélt és bebörtönzött ártatlan magyar személyek: Csögör Lajos, Demeter János, Jordáky Lajos egyetemi tanár, Kurkó Gyárfás, a Magyar Népi Szövetség országos elnöke és Méliusz József, a sokoldalú irodalmár mikor nyerik vissza szabadságukat. A Sütő Andrásnál bizonyos külső események hatására megindult változás fokozatosan belső, azaz lelki-szellemi, eszmei-politikai „áthangolódással” is járt. Ékes bizonyítéka ennek 1955-ben írt, 1956-ban kötetben is megjelent szatirikus-humoros kisregénye, a *Félrejáró Salamon*. Két szempontból is. Egyrészt jóformán eltűnt a kisregényből a zsdanovnyikok erőltetett országimázsának megfelelő (és sokak által elfogadott) candide-i szemlélet: „... minden a lehető legjobban van ezen a legeslegjobb világon.”⁷ Másrészt megjelent a kisregényben az ötvenes évek társadalmi visszasságainak néhány tipikus példája. A kuláknak kikiáltott szegényember kálváriája; a pökhendi és bosszúálló rajononi (körzeti) bürokrata kártékony tevékenysége; a közös gazdaság elnökének szervilis magatartása; a kommunista brigádos egyenes jelleme stb. A társadalmi visszasságok kitergetése – bár elég visszafogottan történt – felháborodást keltett a hivatásos felháborodókban. Ezért a *Félrejáró Salamont* negativista, revizionista alkotásnak nyilvánították. Szegény Salamon András ama regénybeli tettét pedig, hogy az őt alaptalanul kuláknak nevező és a közös gazdaságból kizárató rajoni bürokratának, Patkós elvtársnak a biciklijét elkeseredésében összetörte, „ellenforradalmi felkelésre való bujtogatás”-nak állították be.

A nemtelen támadás Sütő András és műve ellen már 1956 szeptemberében megindult; sajnos, bizonyos magyar tollforgatók közreműködésével. Sok mindent belemagyaráltak a *Félrejáró Salamonba*, sok mindent kiolvastak a kisregényből; az epikus alkotást nem annyira esztétikai, mint inkább ideológiai-politikai kifogásokkal illették. Úgy látszik, Romániában az éleződő osztályharc sztálini rögeszméjét akkor még nem írta felül az SZKP XX. kongresszusának zárt ülésén megtartott Hruscsov-beszámoló: az úgynevezett szocialista törvényességet és a lenini eszmei örökséget lábbal tipró generalisszimusz önkényuralmának kemény bírálata.⁸ Ebben a helyzetben a Romániai Írószövetség – szemben az agilis Magyar Írószövetséggel és a Petőfi Körrel – óvatos duhajként viselkedett; az írókongresszusra készülve csak kevés tag bátorkodott feltörni a diktatúrában megszokott szájjárat, csak kevés tag mert – akár az irodalmi-közéleti fórumokon is – a szocialista-realista alkotó módszer válságával „előhozakodni”, a hiteles valóságábrázolás mellett érvelni, a személyi kultuszról ítéletet mondani. Ám Sütő András e kevesek közé tartozott. Nyíltan kikelt a formalizmus és a sematizmus, az idillizmus és a negativizmus ellen. Elismerte – mintegy a „szakmabeliek” közös hibájaként –, „sokszor nem vesszük észre, hogy a valóság javára vagy rovására hazudni, végeredményben egyre megy.” Küzdött a provincializmus, az anyaországban mucsaiságnak hívott jelenség ellen. Harcolt az európai színvonalú erdélyi (romániai) magyar irodalomért. Nagy tervei voltak egy korszerű társadalomtudományi folyóirattal, az új *Korunk* létrehozásával, amelytől elvárhatta volna, hogy „legyen bátor a dogmatizmus agyelmeszesítő következményeinek felszámolásában.”

Miközben Sütő András ilyen problémákkal foglalkozott, és a *Félrejáró Salamon* – a támadások ellenére – rálépett a megfilmesítés felé vezető útra,⁹ szépirodalmi munkássága egy kissé visszaesett. Hogy ennek mi a magyarázata? Váratlanul bonyolulttá vált a szocialista táboron belüli helyzet. 1956. február 25. – az SZKP XX. kongresszusa – után Romániában a magyar kisebbség éppúgy, mint a románság egy része reményt keltő heteket-hónapokat élt át, bár a pártállami nyomás különösebben nem enyhült. Viszont egyik

1 tudomány és társadalom

napról a másakra feszültté vált a román-magyar államközi viszony, mikor a *Szabad Nép* 1956. szeptember 9-i számában a Román Munkáspárt sajtófigyelői elolvasták Pándi Pál *Közös dolgainkról* című tízhasábos tárcáját. A tárcának már az első mondata megdöbbenetelte az ottani elvtársakat: „*Hazudik az a magyar, aki Biharkeresztesnél átlépi a határt s » külföldön « érzi magát.*” A Magyar Dolgozók Pártja vezetői – a felületes szövegellenőrzést hibáztatva – elnézést kértek a megjelent tárca miatt.

Alig múlt el másfél hónap, még nagyobb megdöbbenést okozott Gheorghiu-Dej és a Román Munkáspárt legfelső vezetői körében a magyar forradalom és szabadságharc kitörése. 1956. október 23-át követően nálunk – a meghatározó szovjet véleményben osztozva – Románia szerint is ellenforradalom dúlt. Az Agerpress (román hírügynökség) kitalált, egyre növekvő imperialista beavatkozásról, Horthy-fasiszta és nyilas terrorról, klerikális bujtogatásról, kommunistaellenes hajszáról – nem a népfelkelés igazi okairól, céljairól és módszereiről adott hírt. Az újságok szándékosan zavart keltettek a romániai közvéleményben; félrevezették az embereket. Ezért pl. a legszélsőségesebb sajtótermékeket október vége felé kolozsvári és marosvásárhelyi egyetemisták az utcán elégették. A hivatalos szervek – nem válogatva az eszközökben – kihasználták a rendkívüli körülményeket: magyarokat presszionáltak, hogy szóban vagy írásban ítéljék el a magyarországi forradalmat és szabadságharcot. Sütő András ekkor Marosvásárhelyen – mint az *Igaz szó* című irodalmi havilap munkatársa – megrökönyödve hallotta, hogy a Simó Géza Bútorgyár dolgozóji nevében, de aláírás nélkül milyen becsmérő és gyalázkodó állásfoglalás látott napvilágot a magyarországi eseményekről. Azután felzaklatta, mikor tudomására jutott, hogy a Román Munkáspárt PVB-jének valakik olyan, a Magyar Autonóm Tartomány-beli magyar írókra hivatkozó hűségnyilatkozatot küldtek, amelyen az ő neve is szerepelt. (Ma már nem titok, hogy akkor „felsőbb nyomásra” számos kisebb-nagyobb kollektíva kényszerült vállalni olyan központilag „gyártott” szövegek szerzőségét, amelyekben ócsárolták és elmarasztalták a magyar nép hősi küzdelmét.) A nagy garral – hatalmi szóra – folytatott forradalomlejárató propaganda ellenére nemegyszer kitudódott: a magyar forradalom jelszavai, célkitűzései iránt Romániában sem volt mindenki érzéketlen. Naponta tűntek fel szolidaritásra buzdító új meg új röpcédulák Bukarestben, Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Temesváron és másutt. Több városban forrongott az egyetemi ifjúság: Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Temesváron szervezkedtek a hallgatók (demokratikus követeléseket is megfogalmaztak). November 1-jén a Bolyai Magyar Tannyelvű Tudományegyetem diákjai fekete szalaggal a ruhájukon vonultak a Házsongárdi temetőbe, hogy a magyar forradalom hősi halottaira emlékezzenek. Bukarestben egyetemisták népes csoportja november 4-re tervezett egy, a Securitate által meghíúsított tüntetést.

Sütő András stresszes állapotban élte át e napokat; kétség és remény között ingadozott. A forradalom vértelen eredményeit várta. Csakhogy a forradalom – majdnem két hét elteltével – a szovjet agresszió miatt véres tragédiába torkollott. Mi lett a végkifejlet? Kádár János Magyarországon megtorlás. Leszámolás az ellenforradalmároknak minősített szabadságharcosokkal. Gheorghiu-Dej Romániájában szintén megtorlás. Leszámolás a magyarországi „ellenforradalmárok” szimpatizánsaival. (Stefano Bottoni történész tárta fel, hogy hazájában „1956-62 között több mint 28 ezer letartóztatás történt, ebből csak 1957-59 között közel tízezer ítélet született.”)

Ebben az időszakban – más-más okból – a két ország állami és pártvezetése egymásra talált. Kádár János, az ún. Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány feje mielőbbi

konzolidációt akart. Ezért az MSZMP – Nagy Imre miniszterelnök és társai Snagovba hurcolása után is – bizalommal fordult az RMP Központi Bizottságához: kérte, nyújtson támogatást ahhoz, hogy az ottani magyar írók-költők intézzenek olyan nyílt levelet az itteni íróközösséghez, amely segít szóra bírni a magyar irodalomra hallgatással tündető művelőit. (A kérés támogatása bizonyos mértékig érthetővé teszi, hogy a magyar külpolitika miért tekintette hosszú ideig Románia belügyének a magyar nemzetiségi kérdést.) A nyílt levél 1957-ben előbb a bukaresti *Előrében* látott napvilágot. Utóbb – *Romániai magyar írók újévi levele a Magyar Népköztársaság íróihoz* címmel – a *Népszabadság* 1957. január 4-i számában jelent meg. A műfajilag üzenetnek számító írás élén a következő mondat ékeskedett: „...azok az írók, akik szeretik népüket, nem választhatnak más utat, mint a szocializmus útját.” Azután a levél – miközben utalt a „féktelen brutalitással kibontakozott” ellenforradalomra – kifejezést adott a szerzők propagandaízü aggodalmainak: „Mi is megtámadottnak éreztük magunkat. Tudtuk, hogy a Budapest utcáira szórt könyvek között a mi könyveink is máglyára kerülnek, és megint tért nyerne az irodalomban is a sovinizmus és a nacionalizmus terjesztői, akik ismét megmérgeznék népeink barátságát.” Az idézett fantazmagóriákon kívül a szerzők feltételezték a legrosszabbat is: „Az ellenforradalom temetővé változtatta volna egész Magyarországot...” A levelet 15-en szignálták, de Sütő András neve nem szerepelt az aláírók között!

Bizonyos hazai írók válaszlevele hamar elkészült; 36-an reagáltak az üzenetre. Az *Előre* 1957. január 16-i száma már „megnyugtatóan” közölte romániai olvasóival: Magyarország „...magyar és szocialista íróit felelősségük arra kötelezi, hogy a munka, a gyógyítás és az alkotás feladatait válasszák. Szocializmust akarunk!” A válaszlevelé aláírói közül hiányzott – többek között – a Sütő András által nagyra becsült Illyés Gyula, Nagy László, Németh László, Veres Péter és mások neve.

Miután a levélváltás megtörtént, a romániai politikában – a korábbi gyakorlatnak megfelelően – újra érvényesülni kezdett (például Sütő András esetében) a „húzd meg, ereszd meg” taktikája és stratégiája. 1957-ben a *Félrejáró Salamon*ból készített filmet (alig hogy a bukaresti bemutatója lezajlott) mint ellenséges beállítottságú produkciót, levetették a mozi műsoráról. Ennek ellenére Sütő Andrást képviselőként – elég hosszú időre – bejuttatták a román Nagy Nemzetgyűlésbe (1965-1977). 1958-tól megállapodott az *Új Élet* szerkesztőségében: 1971-ig munkatárs, majd 1989-ig főszerkesztő volt. Ugyanakkor 1967-ben az író sikeres és népszerű *Pompás Gedeon*ját „blokkolták” a marosvásárhelyi színházban. A groteszk-humoros hangvételű, a személyiség és a hatalom viszonyát poentírozó drámát hatszori előadás után „talomba tétették”. De Sütő Andrást egyelőre és túlzottan mégsem mellőzték. 1973-1981 között a Romániai Írószövetség egyik alelnöke volt, és 1979-ben nemzetközi Herder-díjat kapott.

A két fontos tisztség – parlamenti képviselőség, írószövetségi alelnökség – növelte a mozgásterét: Románia színeiben, de neves és öntudatos magyar kisebbségként vált világlátott emberré. Megismerték Olaszországban, Iránban, az NDK-ban; íróként is bemutatkozott Jugoszláviában, Kanadában és az USA-ban. Amerikai felolvasókörútja egyik színhelyén megindító élményben volt része: hallgatói között felfedezte báró Kemény Annát, akinek ágynemüiből annak idején Kemény Béláné méltóságos asszony neki, a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumba készülő fiúnak csomagot készített. (Sütő András – kései hálájának és köszönetének jeléül – az amerikai magyar közönséggel megismertette a *Bethlen-kollégium kapujában* című elbeszélésének erről az eseményről szóló

1 tudomány és társadalom

részét.) A közéleti szerepvállalás, ha egy kicsit vissza is fogta, nem hallgattatta el benne a született író. A világlátott ember tapasztalataiból a cselekmény nélküli, monologikus próza legszebb darabjai születtek meg: az eszme-futtatásokban bővelkedő, gondolatgazdag, magukkal ragadó esszék. A tudományos és a szépirodalom között elhelyezkedő műfaj klasszikus magyar képviselőinek, Kemény Zsigmondnak, Babits Mihálynak, Németh Lászlónak a szellemi gyöngyszemeivel vetekedő írások. Azok a kisebb-nagyobb terjedelmű, pozitív eszmei töltésű munkák, amelyek a *Rigó és apostol* (1970), az *Istenek és falovacskák* (1973), a *Nagyenyedi fügevirág* (1978) és *Az Idő markában* (1984) című kötetekben maradtak ránk. Olykor úti tűnődéseknek minősített, valójában nagyon is mély benyomásokon alapuló, rendkívül árnyalt élet- és helyzetképek társaságában.

6.

Az eddigiekből kiderülhetett, hogy – bár Sütő András az irodalomban hamar megmutatta orozslánkörmeit – szilárd értékrendű, kiforrott és érett, sokoldalú íróvá emberpróbáló évtizedekben vált. Személyes példájával bizonyította egy latin közmondás igazát: *Sub pondere crescit palma*. (Teher alatt nő a pálma.) Mérföldkő volt életében az *Anyám könnyű álmat ígér* című mű megírása (1970). Ez az általa szerényen *naplójegyzeteknek* nevezett alkotás valójában egy *lirizált szociográfiai regény*; 25 év *tükörcserepeiből* tökéletesen összerakott-összeszerkesztett *történelmi tükör*. A tükörcserepek közösségi, családi, életrajzi vonatkozású epizódok. A gyermek és a felnőtt Sütő András pusztakamarási élményei. Keserű és derűs emlékképek; anekdoták és adomák. Az átalakuló mezőségi falu megőrzött és veszendőbe ment szokásai, hagyományai. Az életmód- és életforma-változás okozta leplezett fájdalmak. A magyar kisebbség szociális, migrációs és asszimilációs problémái. A tükörcserepek – az *Anyám könnyű álmat ígér* keretében – történelmi tükörré álltak össze. És ebben a történelmi tükörben felsejlett, hogy a megideologizált román politika – háborúban és békében egyaránt – milyen szerepet játszott az egyes emberek és embercsoportok sorsának alakításában. Sütő Andrásnak e regénye a személyes átélés közvetlenségével és hitelével hódította meg az olvasóközönséget; méltán lett sikerkönyv. Édesanyja kívánsága szerint: az igazság hírnöke. Több nyelven!

Akarva-akaratlan, de az *Anyám könnyű álmat ígér* – vagy legalábbis annak egy részlete – inspirálta az író, mikor az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* című esszéregényét elkészítette (1977). Ugyanis a korábbi regény *Jön az erdő* „fejlécű” részletében már ejtett szót arról a romlott anyanyelvi környezetről, amelybe beleszületett. Foglalkoztatták a nyelvápolás és a nyelvörzés, a szókincsgyarapítás kérdései. (Ezért mozgatta meg a fantáziáját „*nyelvünk erdőzúgása*” Arany János *Toldijában*.) Az esszéregényben pedig – az unokáját, Cselényi Lacikát oktató-nevelő „jatata”, azaz nagypapa a beszédkészség kialakításának, az anyanyelv átadásának-átörökítésének elméleti és gyakorlati tudnivalóiról filozofált. Kijelentette: „*A nyelv nem csupán házi használatra tajkolt eszköz, nem csupán munkavezető jelrendszer és kereskedelmi rikkantás.*” Képviselte azt a nézetet, hogy az anyanyelv az önkifejezés legtermészetesebb és legsajátosabb eszköze. Ugyanakkor egyetértett azzal a felfogással, miszerint a többnyelvűség kulcs más népek alaposabb megismeréséhez és megértéséhez. Csak azok álláspontját utasította el, akik a többnyelvűséget az anyanyelv rovására szeretnék megvalósítani. Határozott meggyő-

zödése volt, hogy „nyelvből kiesve létének céljából is kiesik az ember.” Sütő Andrást ez a meggyőződés vezérelte akkor, amikor Cselényi Lacikát otthonossá kívánta tenni *Szavaink Nagyfejedelemségében*; közben a „jatata” – kirekesztő szándék nélkül – hitet tett nemzeti identitása, világnézeti hovatartozása, humanista hivatástudata mellett. De az író elvi szempontok is motiválták akkor, amikor unokáját – mint a magyar jövő egyik kiszemelt zálogát – a szókincsében is veszélyeztetett anyanyelv jogos birtokába akarta juttatni; ezenkívül Sütő András elháríthatatlan kötelességének érezte, hogy ne hagyja feledésbe merülni egy – valószínűleg a reformkorban keletkezett – szállóigénk eszméltető figyelmeztetését: *Nyelvében él a nemzet*.

Mindkét könyv – a lirizált szociográfiai regény is, az esszéregény is – fényes karriert futott be. Az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* első kiadása hetek alatt elfogyott. Ezért a szerző az időközben románul is forgalomba hozott esszéregény második magyar nyelvű kiadásának ügyében – a Ceaușescu-féle előírásoknak megfelelően – a minisztertanácshoz fordult; a kormányzó testület nem járult hozzá a könyv újbóli megjelentetéséhez. Ez rossz előjel volt: a romániai nyomdák kapui – az 1981-ben még gyorsan „piacra dobott” *Évek – hazajáró lelkek* című kötet után – hosszú időre bezárultak Sütő András előtt.

7.

Sütő András az 1971-et követő három, három és fél évtizedben – bár a próza különböző ágaihoz (elbeszélések, cikkek, naplójegyzetek, tanulmányok, útirajzok stb.) nem lett hűtlen – csúcsteljesítményt a drámaírásban nyújtott. Az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* (1974) és a *Csillag a máglyán* (1975) számára a reformáció korából választott témát. A *Káin és Ábel* (1977) című drámája a biblikus történet aktuális átértelmezésére épült. Az ókori Perzsiában játszódó *Suzai menyegzőhöz* (1980) a birodalomszervező makedón Nagy Sándor asszimilációs politikája szolgáltatta neki az „áthallásos” anyagot.

Sütő András a drámai műnembe tartozó alkotásaiban – mint ez már a cím szerint említett darabokból is kitetszik – a történelem gazdag tárházából idézett fel feszültségekkel terhes, konfliktusokban bővelkedő időszakokat, s olyan problémákat vizsgált modellhelyzetben, amelyek földrészünk lakóit jelenleg is foglalkoztatják. Azt kutatta – Görömbei András szavaival élve –, „hogyan viszonyul az ember – mint egyén is mint közösség – a létét, egyéniségét, nembeli megvalósulását befolyásoló eszmékhez, erőkhöz. Mi lesz az emberrel a hatalom kezében, és mivé lesz az ember, ha hatalomhoz jut.”¹⁰ Sütő András számára a hatalom – a hatalom megtestesülése – sohasem volt csak egy írói fantáziát izgató érdekes téma; számára a hatalom személyi kultuszban testet öltő formája a mindennapok gyötrő valóságához tartozott. A hatalom nevében korlátozták írói mozgásterét, zaklatták családját és ismerőseit. El akarták venni tőle a nyilvános szerepléshez való jogot: az úgynevezett kényes kérdések szóbeli és írásbeli feszegetésének lehetőségét, a színházi világban való „igehirdetés” alkalmát. Ilyen megfontolásból a minisztertanács előbb Sütő András új kéziratának a kinyomtatását tiltotta meg; a tiltásnak akkor az Elena Ceaușescu irányításával működő 2-es kabinetiroda szerzett érvényt. Utóbb a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színházban (1987 óta Sfintu Gheorghe-i Színház) nagy sikerrel játszott *Suzai menyegző* sorsa is megpecsételődött: a dráma marosvásárhelyi előadását már nem engedélyezték.

8.

A történetekre Sütő András – dacolva a romániai tiltással – úgy reagált, hogy alkotó munkássága gyümölcseit Magyarországon hozta nyilvánosságra. Jeles könyvkiadóink – pl. a Szépirodalmi, a Móra Ferenc, az Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó – szívesen elősegítették művei megjelentetését. Rangos színházaink – a Nemzeti, a kaposvári, a Madách Színház stb. – mindig készen álltak drámái bemutatására. Mégis: Sütő András új darabjának, az *Advent a Hargitán*nak a premierje – az eredeti dátumhoz képest – csúszott. A drámát a Nemzeti Színház 1985. december 20. helyett 1986. január 2-án mutatta be. A csúszás oka – képletesen szólva – az a színpadok mögötti csatározás volt, amely a Sütőmű kapcsán a magyar és a román politika illetékesei között zajlott. Tudniillik az *Advent a Hargitán* – egy jó meglátású újságíró (Takács) szerint – „*bármennyire igyekezett is az író balladás, népmesei, allegorikus keretet adni a játéknak, félreérthetetlenül az erdélyi magyarság helyzetéről szolt, mi több, jól felismerhetően az akkor még ereje teljében létező Ceaușescu-diktatúra idejéről – azaz a jelen időről. A Hargitán, a Nagy Romlás örök veszéllyel fenyegető hófalai között élő szereplők a fennhangon szólás tilalma alatt viselik sorsukat. A hófal minden erősebb hangra leomolhat, s maga alá temethet mindenkit. Nem volt nehéz észrevenni az allegória mögött a száraz tényeket: egy diktatúrában, mely kíméletlenül nemzetiségellenes, nem jelképes a Nagy Romlás, mely elnémítja azokat, akik fennén szólnak. Ezt a célzást értette a román politika, s nagyon jól értette az itthoni kultúrpolitika is.*” Az *Advent a Hargitán* premierjét az interveniálónak nem sikerült megakadályozni; de a szerző csak hírből értesülhetett drámájának elragadtatott budapesti fogadtatásáról, mert otthoni akadályoztatása miatt az előadáson nem vehetett részt.

A Nemzeti Színházban még „futott” az *Advent a Hargitán* (egyébként a drámát 185-ször adták elő), amikor 1987-ben a Gyulai Várszínházban másorra tűzték *Álomkommandó* című alkotását. A szörnyű holocaustot és a Ceaușescu-féle elnyomó hatalom árnyait is megidéző dráma döbbenetes erővel hatott a közönségre. Mindenki értette – az erdélyi magyarság akkori megpróbáltatásaira gondolva – a színpadi játék egyik szereplője szájába adott írói üzenetet: „*Auschwitz után a drámát sem írni kell: hanem megakadályozni! Elhárítani! És tiltakozni, tiltakozni fulladásig!*”

Az üzenet – mintha Sütő András a jövőbe látott volna – rövidesen borzasztó időszerűségre tett szert. 1988. április 29-én a Román Szocialista Köztársaság hatóságai közzétették a területrendezési tervet. Valójában meghirdették a bulldózerpolitikát. A falurombolás programját. Körülbelül kétezer települést ítélték halálra. Százezreket akartak rábírní a szülőföld elhagyására. A terv világszerte felháborodást keltett. Felemelte szavát ellene a Nemzetközi PEN Club, a földkerekség írónak legtekintélyesebb szervezete. A Szlovén Írók Szövetsége is ellene foglalt állást. Megbélyegezte a tervet a Magyar Írók Szövetségével együtt a Magyar Építőművészek Szövetsége. Ugyanakkor elítélte felvidéki, kárpátaljai és délvidéki nemzetrészeink számos megbízottja.¹¹ A maga módján egy szabadkai születésű magyar költő, Bata János – ráérezve a területrendezési terv várható következményeire – *Cinizmusok a kisebbségéért* című versével egyénileg is szembefordult a Ceaușescu-féle brutális elképzelésekkel: „*Egész falvakat // vagy csak // falakat lerombolni – // Népeket nyíltan // eltörölni, // másokat // nyelvüktől apránként // megfosztva // beolvasztani.*”¹² A költő kertelés nélkül, nyíltan fejezte ki magát; balsejtelmeiben a magyar nemzeti közösség egésze osztozott.

A területrendezési terv súlyos következményei – alighogy megkezdték a brutális elképzelések megvalósítását – máris megmutatkoztak. A magyarok és a románok körében nagy méreteket öltött a létbizonytalanság. Romlott a közellátás; csökkent az életszínvonal. Nőtt – főleg az otthonukból kitelepítettek és a nemzetiségükben megalázott magyarok soraiban – az elégedetlenség. Ezzel egyidejűleg keményedett a diktatúra. Ceaușescu – vagy ahogy udvaroncjai nevezték: a Conducator – fokozta a besúgóhálózat aktivitását. Szabad kezet adott a Securitátnak. Éberségre intette a hadsereget. A megfélemlítés bevált módszereit alkalmazta. Mindemellett propagandaháborút indított hazánk, az irredentának, nacionalistának és sovínisztának minősített Magyarország ellen, amely – szerinte – Románia területi épségét fenyegette. Ilyen feszült helyzetben a magyar kisebbség színe-java (pl. a közismert politikus-közgazdász, Király Károly; az Ady-szerű *protestáló hitet s küldetéses vétőt* megtestesítő élvonalbeli író, Sütő András; a gerinces és népszerű református pap, Tőkés László) úgy érezte, hogy a hatalom átlépte az ő tűrőhatárukat. Király Károly – nem először – a pártállam számos fórumán kifejezte rosszallását a magyarságot sújtó hivatalos intézkedések miatt. (Az egykori kiemelt káder régóta szálla volt a rendszer szemében; nemzetársai érdekében tett lépései pedig már 1978-ban annyira ingerelték az uralkodó klikket, hogy június 16-án „ismeretlenek” rálöttek arra a gépkocsira, melyben ő ült.) Sütő András – hűen a felemelt fejű ember ideáljához, önmagához – 1989-ben a budapesti Kossuth Rádióban, Sinkovits Imre hiteles olvasatában, közzétette azokat a leveleket, melyek az erdélyi magyarság veszélyeztetettsége miatt „leadott” vészjelzések voltak. (Ki is váltották a diktatúra haragját: a tényfeltáró levelek okozták, hogy a Securitate „rászállt” Sütő Andrásra, és így az író életének, családjának, otthonának a biztonsága megszűnt.) Tőkés László – mint lelkes és állampolgár – Temesváron állt ki rendszeresen a vallás- és szólásszabadság, a jog és az igazság, a nemzeti és a nemzetiségi egyenlőség mellett. Felemelte szavát az anyanyelvi és az intézményi diszkrimináció, a falurombolás ellen. A tarthatatlan állapotok miatt a Ceaușescu-rendszer elszánt, országos hírű román bíráló is (többek között az egyetemi katedrájáról elmozdított Doina Cornea; a Király Károllyal, Sütő Andrással, Tőkés Lászlóval együtt feketelistára tett Smaranda Enache tanárnő és Mircea Dinescu költő) nyilatkoztak; a demokratikus átalakulást sürgették. Az ellenzéki erők egyre hatékonyabb fellépése közben a belső ellentmondások kiéleződtek. A Conducator a terror eszközához nyúlt. Letartóztatási kampány indult meg. A román-magyar határon (bár a határőrség fegyverhasználatra sok áldozatot követelt) egyfajta abszurd szóhasználat szerint: sokezer „*magyar nemzetiségű román*” menekült át.

Ceaușescu azonban elszámította magát: az állami terror nem meghátrálásra, hanem ellenállásra készítette az ország lakosait. Az ellenállás akkor kezdődött, amikor 1989. december 16-17-én egy több ezres, felekezeti és nemzetiségi vegyes összetételű tömeg átmenetileg megakadályozta, hogy temesvári lakásukból Tőkés Lászlót és családját a rendőrség elhurcolja.¹³ A rendőrség dolgavégezetlenül távozott a helyszínről, de a tüntető tömeg indulatai már elszabadultak. Rendszerellenes jelszavak röpködtek a levegőben, és az emberek ajkán felhangzott az a dal, hogy „*románok, ébredjétek, keljétek fel!*” Az ellenállás hamar forradalomba torkollott. A temesvári példa ragadósnak bizonyult: egy-két napon belül elkeseredett tömegek jelentek meg Arad, Kolozsvár, Marosvásárhely, Brassó, sőt Bukarest utcáin is. A hatalom minden fegyveres erejét bevetette ellenük; azok az alakulatok, amelyek a tűzparancsot végrehajtották, advent harmadik hetében százá-

1 tudomány és társadalom

val ölték meg a nagyvárosi tüntetőket. A Ceaușescu-különítmények mégsem tudták a forradalmat leverní. A fegyveres erők zöme elpártolt a diktatúrától; a diktatúra kiszolgálói és haszonélvezői pedig megpróbálták köpönyeget fordítani. A Conducator és klikkjét egy hét alatt maga alá temette az összeomló rendszer. Ütött a változás órája. 1989. december 22. délelőttjére – az egyre fenyegetőbb tömegindulatot érzékelve – Ceaușescu és felesége pánikba esett. A bukaresti pártszékházban eltöltött éjszaka után (azon az alagútrendszeren keresztül, amelynek a kijárata az államtanács épületénél volt) a diktátor-páros testőrök segítségével elmenekült. Kettejük autós ámokfutása azonban nem tartott sokáig. Másnap román katonák elfogták őket. Statáriális bíróság ítélezett felettük, és kivégzőosztag végzett velük.¹⁴

A már hosszabb ideje szerveződő Nemzeti Megmentési Front szinte azonnal átvette a hatalmat. A Front tagjai gyors ütemben felszámolták a pártállami berendezkedést, és hozzáfogtak az egypártrendszerrel a többpártrendszerre való áttérés lebonyolításához. Lépéseket tettek a nemzetiségi kérdés méltányos rendezése felé. Nyilván a rendezési szándék munkált azokban az intézkedésekben is, amelyek értelmében magyarok szép számban jutottak fontos tisztségekhez. A Front felső vezetésének tagja lett Tőkés László; Király Károly Marosvásárhelyen a Front megyei elnöki székébe került; Sütő Andrást a Front megyei szervezetébe delegálták. (Egyébként ő a frissen alakult Romániai Magyar Demokrata Szövetség vezetőségében is helyet foglalt.)

Sütő Andrást ekkor bizalommal töltötték el a változások. Aktív közéleti tevékenységet folytatott. A Ceaușescu-rendszer bukása napján, 1989. december 22-én a Kossuth Rádió Hírvilág című műsorában már nyilatkozott is: *„A történelem folyamán ez az első csodálatos alkalom, amikor minden fenntartás nélkül, szívben, lélekben és törekvésben együtt vannak románok és magyarok...”* Domokos Géza, a bukaresti Kriterion Könyvkiadó igazgatója örvendezett: vége a cenzúrának, és a nála „elfekvő” mintegy 50 kézirat – köztük Sütő András egy kötetnyi írása is – megjelenhet. Sütő András pedig abban a hitben élt, hogy most már hazatérhetnek a Magyarországon kiadott könyvei és az anyaországban bemutatott drámái. Sajnos, néhány hét elteltével sokak felhőtlen örömét beárnyékolta számos kedvezőtlen jelenség. Váratlanul színre léptek olyan szélsőséges társadalmi csoportok, amelyeket a forradalom idején kialakult román-magyar összefogás irritált. Meg akarta rontani a népek közötti jó viszonyt a Vatra Romanaesca (Román Tűzhely) nevű szervezet; a nemzeti-nemzetiségi ellentétek kiélezésére törekedett. Néhány reakciós kör az egykori Vasgárda-ideológiával próbált „operálni”; a szolidaritás eszméje helyett az erőszak kultuszát propagálta. Ennek következménye volt azoknak a magukból kivetkőzött embereknek a garázdálkodása Marosvásárhelyen, akik 1990. március 19-én majdnem kioltották Sütő Andrást, a magyar-román barátság egyik meggyőződéses hívének az életét. (Az író fél szemé elvesztésével élte túl a tragikus incidenst.)

9.

Kétségtelen, hogy a Sütő-művek ezután lekerültek a tilalmi listáról Romániában, de az egyetemes magyar irodalom élvonalába tartozó író két új drámájának a premierjére még mindig Magyarországon került sor. 1993-ban *Az uगतó madám*ak tapsolhatott a hazai közönség. Ez az áltörténelmi alkotás a valóban létezett székely ezermesterről, Bodor Péter-

ről szól, de a műben a szerző az 1849-1854 közötti múltat valamiféle időszerű mondandó érdekében a jelenhez igazította. 1995-ben a színházlátogatók a *Balkáni gerle* bemutatója alkalmából ünnepelhetek. A bemutatott mű – az író megfogalmazása szerint – egy „*menyegző színét és fonákját megelevenítő, a 80-as évek végén Erdélyben játszódó darab.*” Mese és valóság szoros fűzére, példa arra, hogy a közép-európai tragédiák közepette sem veszíthetjük el anekdotázó kedvünket.

Kétségtelen, hogy az 1992-ben Kossuth-díjjal is kitüntetett Sütő András kitört a tilalmi listáról, és betört a világirodalomba. Művei nemcsak a magyar nyelvterületen arattak sikert, hanem – főleg a drámái – külföldön is megkezdték hódító útjukat. A román fordításokat most nem említve, New Yorkban angol nyelven vitték színre a *Csillag a máglyán* meg a *Káin és Ábel* című drámát; német fordításban játszották az *Advent a Hargitán* Bécsben, az *Álomkommandót* Aachenben; az *Advent a Hargitán* Párizsban franciául szólalt meg, és a *Csillag a máglyának* elkészült a francia fordítása. Kétségtelen az is, hogy Sütő András írói rangja már életében megkérdőjelezhetetlen volt. Bizonyosság erre az az *Aprócska üzenet Sütő Andrásnak*¹⁵című vers, amelyet a beregszászi születésű költő, Horváth Sándor 1988-ban küldött neki.

*„Gyerekkoromban a hidegben
a te szavadhoz lopóztam melegedni.
Aztán leültünk nagy tüzed mellé sokan.
S mormoltunk a lángokkal
(mint ki beszélni újra tanul)
bús-boldogan.
Vannak, kik gyertyát gyújtani
már temetőbe járnak.
Én szavakból öntök egy gyertyaszálat,
s hiszem, nem
mindenszentek jön,
de virágvasárnap.”*

Sütő András halála után biztosan elmondhatjuk: a kisebbségi sorból indult író az egyetemes magyar irodalom halhatatlanjai közé tartozik. Ez igaz, bármennyire szerénykedik a Mezőség hű fia önvallomásában: „*Ha igyekezetemnek és álmatlan éjszakáim írott gyötrelmeinek csak olyan zsenge nyoma, emléke marad bár, mint friss havon a fölszálló madáré: ez talán már mentség arra, hogy kis ideig én is itt voltam, itt éltem e földön veletek, sorstársaimmal együtt egy térkép mögé kényszerült Nagyfejedelemségben...*”

Sütő András felhasznált művei

- Advent a Hargitán. Három játék, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987*
A lőtt lábú madár nyomában, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988
A nagyenyedi fügevirág, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978
Anyám könnyű álmot ígér, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970
A szuzai menyegző, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981
Az Idő markában, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984
Engedjétek hozzám jönni a szavakat, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977
Évek – hazajáró lelkek, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981
Három dráma, Eminescu Könyvkiadó, Bukarest, 1982
Istenek és falovacsok, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973
Létvégi hajrában, Kossuth Lajos Tudományegyetem Kiadója, Debrecen, 2006
Mese és reménység, Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava/Pozsony, 1991
Naplójegyzetek, Kiadja a Romániai Magyar Szó, Bukarest, 1990
Rigó és apostol, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970

Jegyzetek

- ¹ Balogh Edgár: *Hídverők Erdélyben 1944-46*, Kossuth Könyvkiadó, 1985.
² Gh. Gheorghiu-Dej: *Cikkek és beszédek. 1961-1962*, Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1963.
³ A. A. Zsdanov: *Beszéd a Szovjet Írók Szövetségének első Országos Kongresszusán*, in: *A művészet és a filozófia kérdéseiről*, Szikra Könyvkiadó, 1949.
⁴ A továbbiakhoz általában felhasznált forrásmű: Kántor Lajos – Láng Gusztáv: *Romániai magyar irodalom 1944-1970 (2. javított kiadás)*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.
⁵ A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története c. műben Lenin 1918 novemberében kiadott jelszava: „Megegyezésre kell jutni a középparaszttal – egyetlen pillanatra sem mondva le a kulák elleni harcról és szilárdan csakis a szegényparasztságra támaszkodva.” – Hatodik kiadás, Szikra Könyvkiadó, 1951.
⁶ Sóni Pál: *A romániai magyar irodalom története*, Editura Didactica și Pedagogica, Bucuresti 1969.
⁷ Voltaire: *Candide vagy az optimizmus*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992.
⁸ Ny. Sz. Hruscsov: *A személyi kultuszról és következményeiről. Beszámoló az SZKP XX. kongresszusának zárt ülésén*, 1956. febr. 25. Kossuth Könyvkiadó, 1988.
⁹ Horváth Júlia: *Játékfilm készül Buftéán a Félrejáró Salamon nyomán. „Mi tagadás, a szerző annak idején nem rajongott túlságosan az ötletért, hogy elbeszéléséből filmet csinálnak. A rendezői munkával megbízott Turcu Györgynek nem kis meggyőző munkájában került, amíg odáig jutott, hogy amikor megmutatta a maga írta forgatókönyvet a szerzőnek, az már szívesen vállalkozott az együttműködésre is. Különösen a párbeszédet és*

egyres figurák jellemzését illetően sokat segített, csiszolt Turcu forgatókönyvében. Később is minden munkaszakaszban szorosan együtt dolgozott szerző és rendező, megbeszéltek mindent a szereplők kiválogatásától kezdve a legapróbb részletekig.” Előre, 1957. április 10.

¹⁰ Görömbei András: Sütő András, Akadémiai Kiadó, 1986.

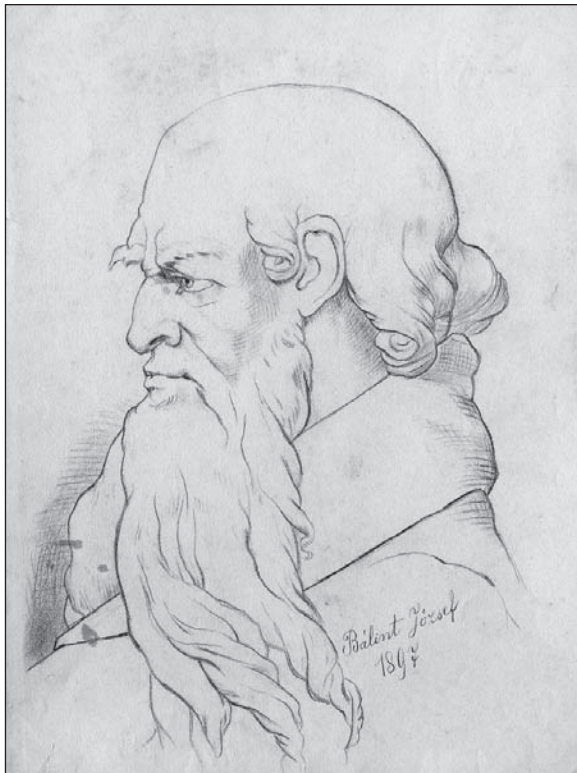
¹¹ Magyar építészek tiltakozása a romániai településrendezés ellen = Magyar Nemzet, 1988. jún. 9.; A világ írói a romániai falurombolásról = Magyar Nemzet, 1988. szept. 13.; Magyar és külföldi írók a romániai településrendezési tervről = Magyar Nemzet, 1988. szept. 17.; Szlovákiai magyarok tiltakozása. A falurombolás aláássa civilizációnk alapját = Magyar Nemzet, 1988. nov. 11.

¹² Bata János: Cinizmusok a kisebbségekért = Magyar Képes Újság, 1988. 32. szám

¹³ Sáfrán István: Íme, az ember. Tókécs László, Új Idő Kft. 1990.

¹⁴ A Conducator végnapjai. Románia, 1989. december, Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat, Budapest, 1990.

¹⁵ Horváth Sándor: Aprócska üzenet Sütő Andrásnak = Kárpáti Igaz Szó, 1988. 216. szám, Új Hajtás irodalmi és kulturális melléklet

Férfi arckép